

Vpliv globalne krize na pomanjkanje delovnih mest

Strokovni članek

UDK 331.56+005.44

KLJUČNE BESEDE: globalna kriza, delovna mesta, brezposelnost

POVZETEK - Globalna kriza, ki se je začela v ZDA kot nepremičninska in se prenesla na finančno področje, se širi v dveh smereh: prek ZDA v Evropo in druge dele sveta in iz finančnih trgov nazaj v realno gospodarstvo. Zaradi vztrajne krize že lahko govorimo o veliki depresiji, ki povzroča eno najhujših obdobj brezposelnosti v zadnjih desetletjih. Dolgotrajna brezposelnost močno načne moralo ljudi, njihovo dostojanstvo in samospoštovanje hudo trpita. Delavci, ki so bili daljše obdobje brez službe, obveljajo kot nezaposljivi, to pa pomeni dolgoročno zmanjšanje delovne sile v gospodarstvu, s tem pa tudi njegovih proizvodnih zmogljivosti. Danes smo, tako kot v tridesetih letih prejšnjega stoletja, spet priča težnjam, da vidimo dolgotrajno pomanjkanje delovnih mest kot strukturne probleme, ki jih ne bo mogoče zlahka rešiti preko povečanega povpraševanja in zagona gospodarstva. Če bi bila torej množična brezposelnost posledica dejstva, da preveč delavcem manjka pravega znanja in veščin, bi mnogi, ki to znanje imajo, uživali blaginjo. Pa žal ni tako. Priča smo vsesplošnemu siromašenju, ki se zgodi, ko v gospodarstvu ni zadostnega povpraševanja.

Professional paper

UDC 331.56+005.44

KEY WORDS: global crisis, lack of jobs, influence

ABSTRACT - The global crisis, which began in the US in real estate and transferred to the financial sector, is expanding in two directions: through the US to Europe and other parts of the world, and from financial markets to the real economy. Due to the persistent crisis, we can already speak about the Great Depression, causing one of the worst global unemployment in decades. Long-term unemployment undermines the values of people, their dignity and self-esteem. Workers who have been unemployed for a long period, are considered unemployable, which means a long-term reduction of the workforce in the economy, and hence its production capacity. As in the 1930s, there is again the trend that the long-term lack of jobs is considered part of structural problems that are difficult to solve by increasing demand and boosting the economy. If massive unemployment were based on the fact that too many workers lack the right knowledge and skills, many workers who have such knowledge, would enjoy prosperity. However, that is not the case. We are witnessing universal impoverishment, which occurs when there is not enough demand in the economy.

1 Uvod

Tržno gospodarstvo se po svoji naravi giblje ciklično. Tržni fundamentalizem slo- ni na predpostavki popolne konkurence, ki je v praksi nedosegljiva. V njej posame- znik stremi za čim večjo koristjo zase, kar naj bi prek nevidne roke trga tudi največ prispevalo k celotni družbi. Od tod izpeljava končnega cilja podjetja, to je povečanje vrednosti za delničarje. Ker pa pogoji popolne konkurence niso izpolnjeni in ureditev ni popolna, posameznik v konkretnem primeru nastajanja finančnega balona lahko po- večuje svoje dobičke tudi na račun drugega posameznika, večja tveganja, ki so pove- zana z večjimi dobički, pa prek izvedenih finančnih instrumentov prenaša na druge. V pogojih liberalne ekonomije so si finančni menedžerji izmislili načine, da dobičke po- večujejo, z njimi povezana rastoča tveganja pa prenašajo na druge akterje, ki so bodisi naivni, bodisi nevedni ali neinformirani. Tveganj namreč vsem inovacijam navkljub

ni mogoče odpraviti, saj gre za prihodnja negotova dejstva. Lahko se le prenašajo, razpršijo, v konkretnem primeru pa z novimi finančnimi instrumenti tudi prikrijejo.

Globalna finančna in gospodarska kriza je neposredna posledica liberalizacije ameriškega trga vrednostnih papirjev in nastanka inovativnih finančnih instrumentov, ki so »zastrepili« svetovne finančne trge (Štiblar, 2008). Ameriška vladna administracija je pod pritiskom investicijskih bank odstranila vrsto nadzornih instrumentov, ki so kot varovalke preprečevale divje špekuliranje. S tem je sprostila divje širjenje na posojilih utemeljenih vrednostnih papirjev, navidezno bogastvo, ki nima nikakršne zveze z dejansko proizvodnjo in ponudbo blaga in storitev. Zaradi zgodovinskega zaupanja v ameriške trge vrednostnih papirjev in pohlepa so sumljivi finančni instrumenti okužili imetja mnogih svetovnih finančnih ustanov vseh razvitih držav. Krivcev za nastanek hipotekarno-finančne krize je veliko:

- finančni sistem (najprej finančne kontrole, zatem celotni liberalni finančni trg, ki ni popolno konkurenčen in zato povzroča deformacije);
- ameriška centralna banka, ki ni pravočasno reagirala na krizo in je v sistem vnesla preveliko likvidnost, kar je navedlo banke in druge finančne ustanove v ekspanzivno politiko;
- vodilni menedžerji velikih bank in drugih finančnih ustanov, ki so sledili cilju povečevanja vrednosti delnic svojih podjetij prek rasti dobička ne glede na prevzeta tveganja, za kar so dobili visoke plače in bonuse, ter rast vrednosti delnic, ki so jih posedovali;
- državne ustanove razvitih držav, ki niso pravočasno reagirale z okrepljeno regulacijo, da bi preprečile rast hipotekarnega in zatem finančnega balona;
- sami naivni in nevedni kupci izvedenih finančnih instrumentov na osnovi ameriških hipotekarnih posojil v ZDA, Veliki Britaniji, Evropi in drugod po svetu, ki so padli v zanko nakupa tveganj škodnih dogodkov, ki so se uresničili.

Globalna kriza, ki se je začela v ZDA kot nepremičninska in se je v nadaljevanju prenesla na finančno področje, se je širila v dveh smereh: prek ZDA v Evropo in druge dele sveta, in iz finančnih trgov nazaj v realno gospodarstvo s pomanjkanjem likvidnosti in zaradi nje manjše posojilne podpore gospodarstvu. Če se je finančna kriza še omejila na tiste, ki so bili na finančnem trgu aktivni, je realna recesija prizadela prav vse ljudi. Vodilni napovedovalci recesije so: umirjanje inflacije, manjša mednarodna menjava, padec cen surovin, padec indeksa cen transporta, zmanjšanje števila gradenj novih hiš, padec prodaje avtomobilov, pomanjkanje delovnih mest oziroma dolgotrajna brezposelnost. Mnogi od njih danes po vsem svetu in tudi pri nas dosegajo neobičajno nizke vrednosti. Bruto domači proizvod, ki navadno raste z nekaj odstotki na leto, je komajda nad svojim vrhuncem izpred krize pred petimi leti celo v državah, ki so si občutno opomogle, v več evropskih državah pa padec merimo v dvomestnih številkah. Medtem brezposelnost tako v ZDA kot v Evropi ostaja na ravni, ki se je pred krizo zdela nepredstavljiva. Zaradi vztrajne globalne krize že lahko govorimo o veliki depresiji (vsaj za nekatere dežele, kot so Grčija, Irska, Portugalska ali celo Španija, ki ima 23-odstotno brezposelnost in skoraj 50-odstotno brezposelnost med mladimi!). Smo v situaciji, ki jo je John Maynard Keynes (Cerkvenik et al., 2006) v tridesetih le-

tih prejšnjega stoletja opisal kot »daljše obdobje kroničnega stanja aktivnosti pod normalno brez opaznega trenda bodisi proti okrevanju bodisi proti popolnemu zlomu«.

Sodobni politiki se v svojih političnih in ekonomskih ciljih zavzemajo za povečanje blaginje ljudi, ki se kaže v kakovosti življenja. Blaginja ljudi in kakovost življenja pa naj bi se povečevali na temelju »čim višje zaposlenosti«. Pri tem pa ne povedo, kako naj bi to zaposlenost dosegli. Omenjajo sicer rast konkurenčnosti, ki naj bi temeljila na zaupanju v ustvarjalnost, inovativnost in podjetnost ljudi. Mnogi politiki in strokovnjaki vidijo problem pomanjkanja delovnih mest kot strukturni problem sodobne družbe, ki naj se rešuje s strukturnimi reformami. Da so strukturne reforme v mnogih državah sveta potrebne, ni dvoma, vendar pa za nova delovna mesta nujno potrebujemo tudi in predvsem povečano povpraševanje, ki bo oživilo gospodarstvo.

2 Dolgotrajno pomanjkanje delovnih mest v pogojih globalne krize

Ekonomisti večinoma preučujejo kroženje denarja in proizvodnjo ter porabo izdelkov in storitev, zato so že po naravi nagnjeni k domnevi, da so pomembne samo stvari in denar. Kljub temu se področje ekonomskih raziskav ukvarja tudi s tem, kako so samoocenjena merila dobrega življenjskega standarda in blagostanja povezana z drugimi vidiki življenja. Raziskave kažejo, da denar ni več tako pomemben, ko enkrat dosežemo stanje, v katerem zadostimo stvarjem, ki so nujne za preživetje. Državljeni bogatejših držav so v povprečju sicer nekoliko bolj zadovoljni s svojim življenjem kot državljani revnejših držav. Obenem je primerjanje lastnega premoženjskega stanja z drugimi zelo pomembno in prav zato velike neenakosti tako razjedajo družbo. Uspešno gospodarstvo omogoča ljudem službe, kar je izjemno pomembno za človekovo zadovoljstvo. Ljudje, ki želijo delati, a službe ne dobijo, hudo trpijo. Na eni strani zaradi izgube dohodka, na drugi strani pa zaradi izgube občutka lastne vrednosti. Prav to je glavni razlog zakaj je množična brezposelnost, ki traja že pet let in še narašča, takšna katastrofa.

Ko govorimo o brezposelnosti, imamo seveda v mislih neprostovoljno brezposelnost. Upokojenci, ki so se upokojili, ali tisti, ki so se odločili za gospodinjenje in tudi invalidi ne štejejo, saj njihov status ni posledica gospodarskih težav. Vedno se sicer najdejo ljudje, med njimi tudi ugledni politiki, ki trdijo, da neprostovoljna brezposelnost ne obstaja, češ, da vsakdo lahko najde delo, če resnično želi delati in ni preveč zahteven glede plače ali delovnih pogojev. Ekonomist Casey Mulligan z Univerze v Chicagu je na primer za spletno verzijo časopisa New York Times napisal več člankov, kjer je vztrajal, da hud upad zaposlenosti po finančni krizi leta 2008 ne odraža samo pomanjkanja priložnosti za zaposlitev, temveč tudi zmanjšano pripravljenost za delo (Krugman, 2012). Dejstvo je, da če vsaj malo poznamo svet in globalne ekonomske razmere v njem, vemo, da je neprostovoljna brezposelnost še kako resnična.

Merilo brezposelnosti v ZDA, ki se običajno objavlja v medijih, temelji na raziskavi, kjer odrasli odgovarjajo na vprašanja, ali delajo oziroma ali aktivno iščejo delo. Tisti, ki iščejo delo, a nimajo službe, veljajo za brezposelne. Lani je bilo takšnih več

kot 13 milijonov Američanov, kar je velik porast glede na 6,8 milijona v letu 2007. Vendar pa ta standardna opredelitev brezposelnosti ni zadostna. Iz navedene statistike izpadejo ljudje, ki si želijo delati, a zaposlitve ne iščejo aktivno, ker služb preprosto ni ali ker so ob neuspešnem dolgotrajnem iskanju dela obupali. Tu so še tisti, ki imajo službe s skrajšanim delovnim časom, a si želijo polne zaposlitve. Ameriški Urad za statistiko dela ugotavlja, da je po tem merilu brezposelnih 24 milijonov Američanov, kar je približno 15 odstotkov delovne sile, to pa je dvakrat več kot pred krizo. Žal pa tudi navedeno merilo ne zajema vse stiske. V sodobni ameriški družini sta v večini primerov zaposlena dva, tako mož kot žena. Take družine trpijo ekonomsko, finančno in psihično, če je kateri od partnerjev brezposeln. Nekateri delavci so se skozi življenje prebijali z dvema službama in imajo sedaj samo eno, kar jim ne zadostuje, ali pa so računali na nadure, ki jih sedaj ni več. Tu so neodvisni poslovneži, ki se jim je dohodek močno skrčil, pa visoko usposobljeni delavci, ki so imeli zahtevne in dobro plačane službe, a so bili prisiljeni sprejeti delo, kjer svojih veščin in sposobnosti sploh ne uporabljajo itd.

Uradnih ocen o številu Američanov, ki so ujeti v breznu brezposelnosti, ni. V anketi, izvedeni junija 2011 med verjetnimi volivci - v skupini, ki je verjetno v boljšem položaju glede na splošno populacijo - je organizacija za raziskave javnega mnenja Democracy Corps ugotovila, da tretjina Američanov bodisi sama trpi zaradi izgube službe bodisi je službo izgubil član družine, še nadaljnja tretjina pa pozna nekoga, ki je izgubil delo. Še več, skoraj 40 odstotkov družin je prizadelo zmanjšano število delovnih ur, plač ali nadomestil (Krugman, 2012).

Enako obupano podobo kaže Evropa. Glede na bruto domači proizvod je namreč v Evropi še slabše. Evropska izkušnja se med njenimi članicami sicer močno razlikuje. Skupno je Evropa utrpela upad zaposlenosti, ki ni tako zelo hud kakor v Ameriki, vendar so razlike med posameznimi članicami ogromne. Medtem ko je Nemčija ostala razmeroma neprizadeta, se evropska periferija sooča s popolnim zlomom. Če ima Amerika v tem kriznem času za mlade, mlajše od 30 let, 17-odstotno brezposelnost, je to prava mora v Italiji, kjer je brezposelnost med mladimi 28-odstotna, na Irskem 30-odstotna in v Španiji celo 43-odstotna (OECD, 2013). V Evropi situacijo nekoliko blaži dejstvo, da imajo evropske države močnejšo socialno varstvo kakor ZDA, zato so takojšnje posledice brezposelnosti nekoliko znosnejše. Zaradi univerzalnega zdravstvenega varstva izguba službe v evropskih državah ne pomeni tudi izgube zdravstvenega varstva, razmeroma velikodušna nadomestila za brezposelnost in socialno varstvo pa preprečujejo lakoto in brezdomstvo. Toda okorna evropska kombinacija enotnosti in različnosti, uporaba skupne valute v večini držav brez politične in ekonomske zveze, ki jo skupna valuta zahteva, je postala globok vir brezposelnosti, šibkosti in ponavljajočih se kriz.

Slovenija je znotraj Evrope uživala ugled države s kakovostno ureditvijo delovnih in socialnih razmerij. Tak vtis je ustvarjala celo pri mednarodnih organizacijah, ki so še nedavno pritiskale nanjo z očitki, da je njena delovna zakonodaja neprožna, socialne pravice pa da so preveč razkošne. Globalna gospodarska in finančna kriza skupaj s »tajkunsko privatizacijo« pa je prizadela tudi Slovenijo, ki je izgubila na tisoče de-

lovnih mest. Danes je v Sloveniji že blizu 130.000 brezposelnih, kar je daleč najvišja številka v zadnjih desetletjih. Brezposelnih mladih pa je že več kot 30 odstotkov (Zavod RS za zaposlovanje, 2013). Težko situacijo blaži prav dobro vzpostavljen sistem socialnega in zdravstvenega varstva državljanov.

3 Vpliv dolgotrajnega pomanjkanja delovnih mest na družbo

V kompleksnem, dinamičnem in nenehno spreminjajočem se gospodarstvu in izpostavljenem globalnemu trgu je vedno nekaj brezposelnih. Vsak dan propade kako podjetje in za sabo pusti izgubo delovnih mest. Spet druga podjetja rastejo in potrebujejo več zaposlenih, torej ustvarjajo nova delovna mesta. Določeni zaposleni zapustijo službo ali so odpuščeni iz povsem neekonomskih razlogov in njihovi nekdanji delodajalci najdejo zamenjavo. Leta 2007, ko je bil trg dela precej pozitivno dinamičen, je več kot 20 milijonov delavcev zapustilo službo ali dobilo odpoved, še večje število pa je bilo zaposlenih na novo.

Vsa ta dinamika na področju zaposlovanja pomeni, da nekaj brezposelnih ostane tudi v dobrih, ne kriznih časih, saj je pogosto potreben čas, da ljudje, ki želijo delati, najdejo ali sprejmejo novo zaposlitev. Kot smo že omenili, je bilo jeseni 2007 samo v Ameriki 7 milijonov brezposelnih kljub cvetočemu gospodarstvu. Vendar je v času blaginje in gospodarske uspešnosti brezposelnost navadno kratka. V ne kriznih časih se vzpostavi grobo ravnotežje med številom ljudi, ki iščejo delo, in številom razpoložljivih delovnih mest, zato večina brezposelnih relativno hitro najde službo. Od sedmih milijonov brezposelnih Američanov pred krizo jih je bilo manj kot 20 odstotkov brez dela šest mesecev, manj kot 10 odstotkov pa več kot leto.

Po krizi pa se je ta slika popolnoma spremenila. Zdaj za vsako delovno mesto zaposlitev iščejo v povprečju štirje ljudje, kar pomeni, da tisti, ki izgubijo službo, zelo težko najdejo novo. Čedalje večje število je tistih brezposelnih, ki so brez dela več kot šest mesecev oziroma leto dni. To je za ljudi (tako Američane kot Evropejce) skoraj popolnoma nova izkušnja. Tako dolgotrajna brezposelnost je bila pogosta samo še med »veliko depresijo« (gre za največjo gospodarsko in finančno krizo v 20. stoletju, ki je dala velik zgodovinski pečat zlasti tridesetim letom, pa tudi poznejšim desetletjem). Vse od tridesetih let prejšnjega stoletja se ni toliko ljudi v razvitem zahodnem svetu ujelo v trajno stanje brezposelnosti.

Dolgotrajna brezposelnost močno načne moralo ljudi. V Ameriki, kjer je na primer socialnovarnostna oskrba šibkejša kot v drugih razvitih in naprednih državah, z lahkoto postane prava mora. Ljudje, ki izgubijo službo, pogosto izgubijo tudi zdravstveno zavarovanje. Nadomestilo za brezposelnost, ki že tako navadno pokrije komaj tretjino potrebnega dohodka, se naposled izteče. Ko se brezposelnost vleče naprej, se zrušijo gospodinjске finance; prihrankov zmanjka, računov ni mogoče poplačati, hiše in domovi gredo pod hipoteko in naposled sledi neprostoVOLjna izselitev oziroma brezdomstvo.

Vzroki za dolgotrajno brezposelnost so v makroekonomskih dogodkih in neuspešni politiki, ki je izven nadzora posameznika. Kljub temu pa žrtvi - brezposelnemu ne uide stigmatizacija. Ali dolgotrajna brezposelnost res načne delovne večšine in povzroči, da ljudi ni več mogoče zaposliti? Ali morda dejstvo, da so bili ljudje dolgo brez službe, kaže, da so ti ljudje že sami po sebi nesposobni? Morda ne, toda tako žal mislijo mnogi delodajalci. Tako je vsaj pokazala Raziskava o možnostih zaposlitve dalj časa brezposelnih, ki smo jo naredili jeseni 2013 (Kramar Zupan, 2013). Sto slovenskih menedžerjev velikih gospodarskih družb smo vprašali, kako gledajo na dalj časa brezposelne ljudi kot na njihove morebitne oziroma potencialne sodelavce. Pri tem smo definirali dalj časa brezposelne kot tiste, ki so brez zaposlitve več kot leto dni. Dobrih 80 odstotkov menedžerjev je odgovorilo, da bi pod enakimi pogoji prednostno zaposlili tiste strokovnjake, ki so bili brezposelni manj kot leto dni. Ne čudi torej situacija, da če v tem kriznem času ljudje izgubijo službo, zelo težko najdejo drugo in če so dalj časa brezposelni, obveljajo za nezaposeljive. Temu moramo dodati še njihovo psihično stanje. Dostojanstvo in samospoštovanje ljudi, ki se ujamejo v dolgotrajno brezposelnost, tudi če niso v finančni stiski, lahko hudo trpi. Stvari so seveda še slabše za tiste, ki tudi finančno slabo stojijo. Sreča ljudi je namreč močno odvisna od občutka obvladovanja lastnega življenja. Predstavljamo si lahko, kaj se zgodi s tem občutkom nadzora, če si ljudje želijo delati, pa mesece in celo leta ne morejo najti službe. Življenje, ki so si ga zgradili, se tako prične rušiti. Zato dolgotrajna brezposelnost prinaša tesnobo in depresijo.

Brezposelnost med mladimi, tako kot brezposelnost za skoraj vsako demografsko skupino, se je takoj po krizi skoraj podvojila, v nekaterih evropskih državah, kot na primer v Španiji, pa skoraj potrojila. Toda, ker je celo v dobrih, ne kriznih časih, veliko večji delež brezposelnih med mladimi kot med starejšimi, je bil to veliko večji vzpon brezposelnosti glede na celotno delovno populacijo. Mladi delavci, o katerih bi pričakovali, da so v najboljšem položaju, da prebrodijo to krizo, pravkar diplomirani, imajo domnevno veliko znanja in veščin, ki jih sodobno gospodarstvo in družba potrebuje, pri tem niso bili izvzeti. Še več. Postali so največja žrtev globalne gospodarske krize in posledično brezposelnosti. Približno eden od štirih nedavnih diplomantov je bodisi brezposeln bodisi ima službo s skrajšanim delovnim časom. Tistim s polnim delovnim časom so opazno padle plače, tudi zato, ker so bili mnogi prisiljeni sprejeti slabo plačane službe, kjer svoje izobrazbe, znanja in veščin ne uporabljajo.

Posledica navedenega je strmo naraščanje mladih v starosti med 25 in 35 let, ki živijo pri starših. To ni odraz nenadne pripadnosti potomcev in generacijskega sožitja, ampak velikega pomanjkanja priložnosti, da bi zapustili družinsko gnezdo in si ustvarili lastno družino. Ta situacija je za mlade ljudi globoko nezadovoljliva in nesprejemljiva. Morali bi si ustvariti lastno življenje, a se namesto tega znajdejo v zaprtem krogu. Zato je povsem razumljivo, da mnoge skrbi za prihodnost, da ostajajo obupani in nezaupljivi in da je načeta njihova samozavest. Kdaj lahko pričakujejo, da si bodo opomogli od nesreče, da so diplomirali v gospodarstvu in družbi, ki je zabredla? Pravzaprav nikoli. Lisa Kahn, ekonomistka z menedžerske šole na Yalu, je primerjala kariere diplomantov s kolidža, ki so prejeli svoje diplome v letih visoke

brezposelnosti, s tistimi, ki so diplomirali v času razcveta. Diplomanti, ki so šolanje končali v slabih časih, so bili precej manj uspešni, pa ne samo v letih po diplomi, temveč skozi vso svojo kariero (Krugman, 2012). A pretekle dobe brezposelnosti so bile razmeroma kratke v primerjavi s tem, kar doživljamo danes. To daje slutiti, da bo dolgoročna škoda v življenju mladih tokrat še veliko večja.

Izobraževanje mladih je za 21. stoletje ključno. Tako vsaj trdijo politiki, strokovnjaki in menedžerji. Kljub temu je dolgotrajna kriza, ki je ustvarila fiskalno krizo v državnih in lokalnih vladah, privedla do odpuščanja ogromnega števila zaposlenih. Zaradi iste fiskalne krize so državne in lokalne vlade odložile ali odpovedale vlaganja v transportno, vodovodno in ostalo javno infrastrukturo. Javne naložbe so od začetka krize močno upadle. To pa pomeni, da bomo, ko in če si gospodarstvo končno opomore, vse prekmalu trčili ob ozka grla in pomanjkanje. Mednarodni denarni sklad je preučil posledice prejšnjih finančnih kriz v več državah. Njegove ugotovitve so močno zaskrbljujoče. Poleg tega, da take krize povzročijo veliko kratkoročno škodo, zahtevajo tudi precejšen dolgoročni davek, saj rast in zaposlenost trajno ostajata na nižjih ravneh (Zimmerman, 2008).

Dolgotrajna brezposelnost razjeda družbo. Delavci, ki so bili daljše obdobje brez službe, obveljajo kot nezaposljivi, to pa pomeni dolgoročno zmanjšanje delovne sile v gospodarstvu, s tem pa tudi njegove proizvodne zmogljivosti. Pritožbe in očitki diplomatov, ki so primorani sprejemati službe, kjer ne morejo uporabljati svojega znanja in veščin, so podobne. S časom se bodo morda, vsaj v očeh potencialnih delodajalcev, znašli v položaju nizko kvalificiranih delavcev, s čimer bi napravili svojo izobrazbo.

Končna cena velike depresije in trpljenja, povezanega z množično brezposelnostjo pa je v preteklosti že imela tudi katastrofalne politične učinke. Čeprav sodobna konvencionalna modrost povezuje vzpon Hitlerja z nemško hiperinflacijo leta 1923, ga je na oblast v resnici pripeljala nemška depresija z veliko brezposelnostjo v začetku tridesetih let prejšnjega stoletja, ki je bila celo hujša kakor v preostali Evropi. Se kaj takega lahko zgodi tudi danes? Stigma, povezana z vzponom nacizma, je sicer močna in težko si je predstavljati, da bi se kar koli tako strašnega zgodilo v 21. stoletju. Kljub temu bi bilo nespametno spregledati nevarnosti podaljšane krize za demokratske vrednote in institucije. Priča smo vzponu ekstremizma v celotnem zahodnem svetu. Na pohodu so radikalna gibanja proti priseljevanju, radikalna nacionalistična gibanja, avtoritarnost.

4 Dolgotrajno pomanjkanje delovnih mest kot strukturni problem

Nekateri strokovnjaki in politiki vneto trdijo, da je problem dolgotrajnega pomanjkanja delovnih mest strukturne narave. Tako je Ewan Clague v biltenu Ameriškega statističnega združenja (*Journal of the American statistical association*) zapisal: »Mislim, da je naša sedanja delovna sila predvsem neprilagodljiva in neusposobljena. Ne zna se odzvati na priložnosti, ki jih industrija nemara ponudi. To prinaša velike neenakosti – zaposlitev s polnim delovnim časom, veliko nadur, visoke plače in veliko blaginjo za določene skupine, hkrati pa nizke plače, kratek delovni čas, brezposelnost in najverje-

tneje bedo za druge.« Ta članek je bil objavljen leta 1935 (Krugman, 2012), njegove trditve pa še danes slišimo marsikje, in sicer: da so naši temeljni problemi globlji od zgolj pomanjkanja povpraševanja, da preveč delavcev nima pravega znanja, ki ga zahteva ekonomija 21. stoletja ali da jih je preveč obtičalo na napačnih mestih oziroma v napačni industriji. Clague je trdil, da bi brezposelnost ostala visoka tudi ob velikem porastu povpraševanja po ameriških delavcih, ker ti delavci ne bi bili sposobni in usposobljeni za tako delo. Vendar se je motil. Ko je to povpraševanje, zahvaljujoč pripravam pred vstopom Amerike v drugo svetovno vojno, končno naraslo, so bili vsi tisti milijoni brezposelnih delavcev povsem sposobni znova zavzeti produktivno vlogo.

Danes smo, tako kot takrat, spet priča težnjam, da vidimo svoje probleme kot strukturne, ki jih ne bo mogoče zlahka rešiti preko povečanega povpraševanja in zagona gospodarstva. Nekdanji predsednik Bill Clinton je v televizijski oddaji 60 minut dejal, da brezposelnost ostaja visoka, »ker ljudje nimajo potrebnih veščin za razpoložljiva delovna mesta« (Krugman, 2012). Podobno je za njim trdil tudi predsednik Obama, ko se je v ZDA po letu 2008 začela velika brezposelnost, in je vztrajno ponavljal, da ima Amerika strukturne probleme na področju zaposlenosti.

Če je problem v tem, da ima veliko delavcev napačne veščine ali da so na napačnem mestu, bi se moralo tistim delavcem s pravimi veščinami in na pravih mestih dobro goditi. Morali bi imeti polno zaposlitev in rastoče plače. Pa jih nimajo. Nobenemu poklicu ali kvalificirani skupini ne gre preveč dobro. Od leta 2007 do leta 2011 se je skoraj v vseh kategorijah brezposelnost približno podvojila: med modrimi in belimi ovratniki, v proizvodnji in storitvah, med visoko izobraženimi in neizobraženimi. Nihče ni dobival večje plače. Celo obratno. Kot smo že navedli, so bili visoko izobraženi diplomanti deležni nenavadno velikih rezov pri plačah, ker so bili prisiljeni sprejemati dela, kjer svoje izobrazbe in veščin niso mogli izkoristiti. Če bi bila torej množična brezposelnost posledica dejstva, da preveč delavcem manjka pravega znanja in veščin, bi mnogi delavci, ki to znanje imajo, uživali blaginjo. Pa žal ni tako. Priča smo vsesplošnemu siromašenju, ki se zgodi, ko v gospodarstvu ni zadostnega povpraševanja.

Razmišljanja o množični brezposelnosti na globalni ravni le kot o strukturnem problemu posameznih držav, kljub brodolomu neoliberalne ekonomske mentalitete, v zadnjem času vztrajno generirajo reforme in varčevanje, v okviru katerega je človek žal obravnavan le kot strošek, človeško delo pa kot blago. To pa je v nasprotju z uveljavljenimi civilizacijskimi standardi, ki so tako temeljni, da jih poudarja že splošna deklaracija o človekovih pravicah OZN, 1948, predvsem pa ne rešuje problema dolgotrajnega pomanjkanja delovnih mest.

5 Zaključek

Globalna kriza, ki se je začela v ZDA kot nepremičninska in se prenesla na finančno področje, se je širila v dveh smereh: prek ZDA v Evropo in druge dele sveta, in iz finančnih trgov nazaj v realno gospodarstvo s pomanjkanjem likvidnosti in zaradi nje manjše posojilne podpore gospodarstvu. Če je bila finančna kriza še omejena na tiste,

ki so na finančnem trgu aktivni, pa je realna recesija prizadela prav vse ljudi. Zaradi vztrajne krize že lahko govorimo o veliki depresiji (vsaj za nekatere dežele, kot so Grčija, Irska, Portugalska ali celo Španija, ki ima 23-odstotno brezposelnost in skoraj 50-odstotno brezposelnost med mladimi!). Smo v situaciji, ki jo je John Maynard Keynes (Cerkvenik et al., 2006) v tridesetih letih prejšnjega stoletja opisal kot »daljše obdobje kroničnega stanja aktivnosti pod normalno brez opaznega trenda bodisi proti okrevanju bodisi proti popolnemu zlomu«.

Ko govorimo o brezposelnosti, imamo seveda v mislih neprostovoljno brezposelnost. Uradnih ocen o številu Američanov, ki so ujeti v breznu brezposelnosti, ni. V anketi, izvedeni junija 2011 med verjetnimi volivci – v skupini, ki je verjetno v boljšem položaju glede na splošno populacijo - je organizacija za raziskave javnega mnenja Democracy Corps ugotovila, da tretjina Američanov bodisi sama trpi zaradi izgube službe bodisi je službo izgubil član družine, še nadaljnja tretjina pa pozna nekoga, ki je izgubil delo. Še več, skoraj 40 odstotkov družin je prizadelo zmanjšano število delovnih ur, plač ali nadomestil. Enako obupano podobo kaže zlasti Evropa. Skupno je Evropa utrpela upad zaposlenosti, ki ni tako zelo hud kakor v Ameriki, vendar je vseeno strašen. Glede na bruto domači proizvod je v Evropi še slabše. V Evropi situacijo nekoliko blaži dejstvo, da imajo evropske države močnejšo socialno varstvo kakor ZDA, zato so takojšnje posledice brezposelnosti nekoliko znosnejše.

Globalna gospodarska in finančna kriza skupaj s »tajkunsko privatizacijo« je prizadela tudi Slovenijo, ki je izgubila na tisoče delovnih mest. Danes je v Sloveniji že preko 130.000 brezposelnih, kar je daleč najvišja številka v zadnjih desetletjih. Brezposelnost med mladimi pa je preko 30-odstotna (Zavod za zaposlovanje RS, 2013). Težko situacijo blaži prav dobro vzpostavljen sistem socialnega in zdravstvenega varstva državljanov.

Čeprav so vzroki za dolgotrajno brezposelnost v makroekonomskih dogodkih in neuspešni politiki, ki je izven nadzora posameznika, pa kljub temu žrtvi ne uide stigmatizacija. Dolgotrajna brezposelnost močno načne moralo ljudi, njihovo dostojanstvo in samospoštovanje hudo trpi. Brezposelnost med mladimi, tako kot brezposelnost za skoraj vsako demografsko skupino, se je takoj po krizi skoraj podvojila, v nekaterih evropskih državah, kot na primer v Španiji pa skoraj potrojila. Dolgotrajna brezposelnost razjeda družbo. Delavci, ki so bili daljše obdobje brez službe, obveljajo kot nezaposljivi, to pa pomeni dolgoročno zmanjšanje delovne sile v gospodarstvu, s tem pa tudi njegove proizvodne zmogljivosti. Končna cena velike depresije in trpljenja, povezano z množično brezposelnostjo, pa je v preteklosti že imela tudi katastrofalne politične učinke. Tudi danes smo spet priča vzponu ekstremizma v celotnem zahodnem svetu.

Danes smo, tako kot v tridesetih letih prejšnjega stoletja, spet priča težnjam, da vidimo dolgotrajno pomanjkanje delovnih mest kot strukturne probleme, ki jih ne bo mogoče zlahka rešiti preko povečanega povpraševanja in zagona gospodarstva. Če bi bila torej množična brezposelnost posledica dejstva, da preveč delavcem manjka pravega znanja in veščin, bi mnogi delavci, ki to znanje imajo, uživali blaginjo. Pa

žal ni tako. Priča smo vesplošnemu siromašenju, ki se zgodi, ko v gospodarstvu ni zadostnega povpraševanja.

Milena Kramar Zupan, PhD

The Impact of the Global Crisis on a Lack of Jobs

The global crisis, which began in the US as the real estate crisis and transferred to the financial sector, has expanded in two directions: through the US to Europe and other parts of the world, and from financial markets to the real economy with liquidity shortages and because of small loan support to the economy. If the financial crisis is limited to those who are active in the financial market, the real recession has hit all the right people. Due to the persistent crisis, we can already speak about the Great Depression (at least for some countries such as Greece, Ireland, Portugal or even Spain, which has 23 per cent unemployment and nearly 50 per cent unemployment among young). We are in a situation that John Maynard Keynes (Cerkvenik et al., 2006) in the 1930s described as "a long period of chronic status of activities under normal without any noticeable trend either towards recovery or towards complete collapse." There are no official estimates of the number of Americans who are trapped in the abyss of unemployment. In the survey conducted in June 2011 among likely voters - a group, which is probably in a better position relative to the general population - an organisation of public opinion polls Democracy Corps found that a third of Americans either alone suffer from a loss of their job or a job is lost by a family member; a third also know someone who has lost their job. What is more, nearly 40 per cent of families are affected by reduced working hours, wages or benefits. The same desperate image is seen especially in Europe. In total, Europe suffered a decline in employment, which is not as severe as in America, but it is still scary. In terms of gross domestic product in Europe, it is even worse. In Europe, the situation is somewhat mitigated by the fact that European countries have stronger social protection as the United States, hence the immediate consequences of unemployment are more bearable. The global economic and financial crisis, together with the "special privatisation" has also hit Slovenia, which lost thousands of jobs. Today, there are over 130,000 unemployed people in Slovenia, by far the highest number in decades. Unemployment among young people is over 30 per cent (Employment Service of Slovenia, 2013). The difficult situation is alleviated by a well-established social security and health system for citizens. Long-term unemployment significantly reduces the morale of men. In America, where, for example, social security is less available than in other developed and advanced countries, unemployment can easily become a nightmare. People who lose their jobs often also lose health insurance. Unemployment benefits, which are usually covered by a third of the necessary income, eventually expire. If unemployment drags on, the household finances break down, savings are exhausted, bills cannot be paid, houses and homes go under mortgage and, finally, this is followed by involuntary eviction or

homelessness. The causes of long-term unemployment lie in macroeconomic developments and failed policies, which is beyond the control of the individual. However, the victims - the unemployed cannot avoid the stigma. Or does long-term unemployment really reduce skills for work and cause that people are no longer recruited? Or perhaps the fact that people have been unemployed for a long time shows that they are inherently incompetent? Perhaps not, but, unfortunately, many employers think that. Therefore, a study on job opportunities of long-term unemployed people was conducted in autumn 2013 (Kramar Zupan, 2013). A hundred Slovene managers of large companies were asked about how they see long-term unemployed people in terms of their potential and potential collaboration. In doing so, we defined long-term unemployed people as well as those who are unemployed for over a year. More than 80 per cent of managers responded that they would recruit under the same conditions those professionals who have been unemployed for less than a year. Therefore, it is not surprising that if in this time of crisis people lose their job, it is very hard to find another job, and if they are long-term unemployed, they are deemed to be unemployable. This is necessary to add to their mental condition. People who are trapped in long-term unemployment, even if they are not in financial distress, may have low dignity and self-esteem. Things are obviously worse for those who are financially poorer. The happiness of people is highly dependent on the sense of control of their own lives. One can imagine what happens if people want to work to have the feeling of control, but cannot find a job for months and even years. Their life starts to collapse. Therefore, long-term unemployment brings anguish and psychological depression. Long-term unemployment erodes society. People who have not had a job for a long time are considered unemployable. This means a long-term reduction of the workforce in the economy, and hence its production capacity. There are similar complaints and allegations by graduates who are forced to accept jobs where they cannot use their knowledge and skills. Over time, they may, at least in the eyes of potential employers, find themselves in a position of low-skilled workers, thereby wasting their education. Some scholars and politicians argue strenuously that the problem is a lack of long-term jobs of a structural nature. Thus, Ewan Clague in the *Bulletin of the American Statistical Association* (*Journal of the American Statistical Association*) wrote: "I think that our current workforce is mostly inflexible and untrained. I do not know how to respond to the opportunities that the industry might offer. This brings huge inequality - to work full-time, a lot of overtime, high salaries and great prosperity for certain groups, while low wages, short working hours, unemployment, misery and probably for others." This article was published in 1935 (Krugman, 2012). This argument is still heard in many places; namely, our fundamental problems are deeper than the mere lack of demand, that too many workers do not have the right skills required by the economy of the 21st century or that they are stuck in the wrong place or in the wrong industry. Clague claimed that unemployment would remain high even with a large increase in demand for US workers because these workers would not have been able and qualified to perform such work. But he was wrong. Once this demand, thanks to the preparations before America entered the Second World War, finally rose, all those millions of unemployed workers were quite capable to take on a productive role again. As in the

past, today the general trend is again the problem of structural changes. The problems will not be easily solved through increased demand and the boost of the economy. Former President Bill Clinton was on a television show and said that unemployment remains high "because people do not have the necessary skills for the available jobs" (Krugman, 2012). Similarly, it is also claimed by President Obama that when the US experienced high unemployment after 2008, he persistently repeated that America has structural problems in the area of employment. If the problem is that many workers have the wrong skills or are in the wrong place, where are workers with the right skills and the right places?. They should have full-time employment and rising salaries. However, that is not the case. Any professional or skilled group does not experience that abundance. From 2007 to 2011, almost all the categories of unemployment were approximately doubled: the blue and white collar workers in manufacturing and services, the highly educated and the uneducated. No one is receiving the highest salaries. Even vice versa. As we have already stated, highly educated graduates received large cuts in salaries because they were forced to take jobs where they were not able to take advantage of their education and skills. If there should be massive unemployment because too many workers lack the right knowledge and skills, many workers who have the appropriate knowledge should enjoy prosperity. But unfortunately that is not so. We are witnessing a universal impoverishment which occurs when the economy does not have sufficient demand. Thinking about mass unemployment on a global scale only as a structural problem of individual countries, despite the sinking of the neo-liberal economic mentality, this has lately persistently generated reforms and austerity in which a man is unfortunately considered only as a cost of human labour, as a commodity. This is contrary to the established standards of civilisation which are so fundamental. They were already emphasised in the Universal Declaration of Human Rights of the United Nations, in 1948.

LITERATURA

1. Barbera, R. J. (2009). The cost of capitalism; understanding Market Mayhem and stabilizing our economic future. New York: Mc Graw-Hill.
2. Kaufman, H. (2009). The road to financial reformation: warnings, consequences, reforms Hobden. New York: John Willey and Sons.
3. Keynes, J. M. (1936). The general theory of employment, interest and money. Palgrave Macmillan. – v slov. prevedel Cerkvenik, Ž. (2006). Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja. Ljubljana: Studia humanitatis.
4. Kramar Zupan, M. (2009). Menedžment v pogojih gospodarske krize. Menedžment v pogojih globalne recesije. Novo mesto: VŠUP.
5. Kramar Zupan, M. (2013). Raziskava o možnostih zaposlitve dalj časa brezposelnih. Novo mesto: FPUV.
6. Krugman, P. (2008). The return of depression economics and the crisis of 2008. New York: W.W. Norton.
7. Krugman, P. (2012). Ustavimo to krizo takoj! Ljubljana: Modrijan.
8. OECD (2013). Co-operative action programme on local economic and employment development.
9. Reinhart, C. M. and Kenneth, S. (2009). This time is different: eight centuries of financial folly. New York: Princeton University Press.

10. SBRA (2012). Jesenska napoved Business Europe. Bruselj.
11. Štiblar, F. (2008). Svetovna kriza in Slovenci. Kako jo preživeti? Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
12. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj (2010). Napoved gospodarskih gibanj v letih 2010-2014.
13. Zavod RS za zaposlovanje (2013). Pridobljeno s svetovnega spleta: [http://www.ess.gov.si/slo / Dejavnost/StatistichniPodatki/Mesečne informacije/2013/t02_slo12.xls](http://www.ess.gov.si/slo/Dejavnost/StatistichniPodatki/Mesečne_informacije/2013/t02_slo12.xls).
14. Zimmerman, F. (2008). Coordinating international responses to the crisis. A Vox EU. Org. publication. Pridobljeno s svetovnega spleta: <http://www.voxeu.org /index.php?q=node/2366>.